
OSZTRÁK, MAGYAR – KÉT JÓ BARÁT?

Az osztrák történelemtankönyvek képe Magyarországról

FIZIKER RÓBERT¹

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

RÓBERT FIZIKER: THE AUSTRIAN AND THE HUNGARIAN — LIKE BROTHERS THEY STAND...? THE IMAGE OF HUNGARY IN THE AUSTRIAN HISTORY TEXTBOOKS

Giving a description of the prevailing image of Hungary in the Austrian history teaching is not an easy task. Beside the dominant thematic and traditionally Austria-focused presentation of mainly the post-1918 (and even post-1945) period, by social studies, civic education and the history of lifestyle gaining ground and at least diminishing the leading position of political history, a new educational system focusing on present affairs and future perspectives is being formed in the framework of the educational reform which is under development even to date.

It necessarily leads to the events of the Hungarian history being depicted only as supplemental elements of the history of Austria. Despite the featured examples and the several centuries long coexistence, the Austrian students do not and cannot have a coherent image of the Hungarian relatives and such a requirement cannot be set for that matter. The occurring unevenness ranging from small inaccuracies to decades-long hiatus can be cured by professional cooperation to be formulated by following the standards of the former textbook committees.

Az ausztriai történelemoktatásban használt tankönyvek által közvetített magyarság-kép bemutatása több okból sem egyszerű feladat. Egyrészt pusztán számszerűségében is lenyűgöző, hányféle tankönyvből tanulhatnak az osztrák diákok. Az Osztrák Szövetségi Kiadó (*Österreichischer Bundesverlag*) honlapján a felsőfokú tanulmányokra előkészítő *Allgemeinbildende Höhere Schule* alsó tagozatán (*Unterstufe*, ez nálunk a nyolcosztályos gimnázium alsó tagozatának felel meg) jelenleg húsz,²

1 Fiziker Róbert PhD, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest

2 <http://www.oebv.net/Schulbuch/HS-US/HSUS-GeschSoz> (Letöltés: 2015. 10. 23.)

a felső tagozaton (*Oberstufe*, a hazai megfelelője a klasszikus négyosztályos gimnázium) kilenc³ különböző kötetet találunk.⁴

Másrészt – ahogyan a tanulmány megírását számos információval segítő *Edith Plank*, az alsó-ausztriai Lilienfeldben oktató történelemtanár és a tartományi történelem munkaközösség-vezetője fogalmazott – napjainkban „a történelemoktatás területén Ausztriában szabályos forradalom játszódott le, és még minden átalakulóban van.” Új tantervek kidolgozása zajlik, ezek tesztelése és az általános bevezetés előtti optimalizálása folyamatban van, illetve megreformálták az érettségi rendszerét is. A történelemoktatás tartalmi és pedagógiai-didaktikai megújítása persze nem új keletű folyamat nyugati szomszédunknál. A politikátörténet primátusát legalábbis csökkentő életmódtörténet, illetve a társadalomismeret (*Sozialkunde*) és az állampolgári ismeretek (*Politische Bildung*) előtérbe kerülésének és a tematikus modulokra épülő képzési szisztéma bevezetésének törvényszerű következménye, hogy a magyar történelem eseményei az osztrák história mellékvágányain tűnnek csak fel.

Az osztrák tanárkollégák „élő történelmet” oktatnak. Ez azt jelenti, hogy a történelem és társadalomismeret/állampolgári ismeretek tantárgy nem csupán a múlttal, hanem a „jelenlét és a jövő perspektíváival” is foglalkozik. A német nyelvterületre amúgy is jellemző az ún. *Zeitgeschichte*, a kortársak legalább egy része által tudatosan megélt kortörténet (korábban az első világháborútól, illetve annak közvetlen előzményeitől, manapság inkább az 1945-től máig tartó időszak) hangsúlyos jelenléte és tudományos vizsgálatának igénye. A tanterv célja, hogy a tanuló a történeti fejlődés fényében tudja értelmezni és magyarázni a jelenkori gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális jelenségeket, és a biztosabb tudás birtokában a jövőbeli kihívásoknak is jobban meg tudja felelni.⁵ A világ- és az európai történelem alapvető struktúráinak, illetve azok változásainak bemutatása mellett az „aktuális folyamatok és konfliktusok” elemzésére és megértésére is törekednek. A vitakultúra, a párbeszédre való képesség és a demokratikus elkötelezettség fejlesztése érdekében az oktatás során „gyakorlati, kutatásra kész, problémamegoldó, szociális, kommunikatív, projektjellegű és teljesítményorientált tanulásra” ösztönzik a

3 <http://www.oebv.net/Schulbuch/AHS/AHS-GeschSoz#GO> (Letöltés: 2015. 10. 23.)

4 Az általam átnézett tankönyvek a megjelenés sorrendjében:

Huber, G., Huber, W., Gusenbauer, E. és Kowalski, W. (1998): *Einst und heute 4*. E. DORNER, Wien.
 Huber, G. (2002): *Einst und heute 3, Geschichte und Sozialkunde*. E. DORNER, Wien.
 Pokorny, Lemberger és Lobner (2002): *Durch die Vergangenheit zur Gegenwart 6*. Veritas, Linz.
 Schröckenfuchs, E. és Huber, G. (2003): *Streifzüge durch die Geschichte 5*. E. DORNER, Wien.
 Dirnberger, J., Lemberger, M. és Paireder, B. (2005): *Netzwerk Geschichte 3*. Veritas, Linz.
 Pokorny, Lemberger és Lobner (2006): *Durch die Vergangenheit zur Gegenwart 7*. Veritas, Linz.
 Huber, G. és Gusenbauer, E. (2012): *Einst und heute 4 chronologisch*. E. DORNER, Wien.
 Hofer, J. és Paireder, B. (2013): *Netzwerk Geschichte@Politik 3*. Veritas, Linz.
 Melichar, F., Plattner, I. és Rauchegger-Fischer, C. (2015): *Go! Geschichte Oberstufe 7*. E. DORNER, Wien.

5 Az alapelvek az ún. *Hauptschule*, azaz az általános iskola felső tagozatának tantervéből valók. https://www.bmbf.gv.at/schulen/unterricht/lp/gsk_pb_hs_879.pdf?4dzgm2 (Letöltés: 2015. 10. 23.)

tanulókat.⁶ Mindebből következik, hogy például a menekültkérdés Ausztriára gyakorolt hatása mellett a probléma jelenlegi magyar kezeléséről, a menekültekkel való hazai bánásmódról szóló újságcikkek elemzése és feldolgozása sokkal inkább formálja a magyarságképet, mint bármelyik, a tankönyv szövegében előforduló lexikális ismeret.⁷

Az eddigiekkel szoros összefüggésben azt is hangsúlyozni szükséges, hogy önmagában a tankönyvekből, munkafüzetekből, tanári segédletekből és tantervekből nem alkotható koherens kép arról, mit tudhat és gondolhat egy átlagos osztrák diák a hazájával majd⁸ négyszáz éven keresztül állam- és sorsközösségben élt magyarságról. Ennek megítéléséhez a teljes oktatási-tanulási folyamat, a tanárok szakmai elkötelezettségének,⁸ esetleges preferenciáinak,⁹ a tanulók érdeklődésének és tudásszintjének vizsgálatára, egyes iskolatípusok és osztályok előrehaladásának figyelemmel kísérésére lenne szükség. A tankönyvírókkal és a tankönyvekkel szemben ráadásul nem is fogalmazható meg olyan elvárás, hogy bármelyik szomszédos ország történelmét részletekbe menő alapossággal és azok érzékenységre is tekintettel tárják olvasóik elé.

Az UNESCO kezdeményezésére a múlt század hatvanas éveinek második felében, illetve 1980–1984 között zajlottak megbeszélések a két ország illetékesei között az egymásról a tankönyvekben lévő kép közös helyesbítése érdekében. Az elmúlt évtizedekben több tanulmány¹⁰ is született már a magyar történelem osztrák tankönyvi recepciójáról, ezek különböző részletességgel¹¹ és vehemenciával¹² kutatták a magyar nyomokat a „sógorok” bőséges tankönyvpalettáján. Végül

6 Jellemző, hogy az ezt taglaló „gimnáziumi” tanterv a tanulmány írása alatt is többször változott. https://www.bmbf.gv.at/schulen/unterricht/lp/lp_neu_ahs_05_11857.pdf?4dzgm2 (Letöltés: 2015. 10. 23.)

7 A modulokat, kidolgozott óravázlatokat is tartalmazó www.demokratiezentrum.org honlap első találatá az Ungarn keresőszoára 1956 kapcsán a 2006-os (!) budapesti zavarásokkal foglalkozik. <http://www.demokratiezentrum.org/index.php?id=47> (Letöltés: 2015. 10. 29.)

8 Az egyik vizsgált tankönyv – Huber (2002) – első borítóján nem véletlenül hangsúlyozza, hogy a célorientáltságot szem előtt tartó mű „*tartalmi konkretizálása, súlypontozása és konvertálása*” a szaktanárok feladata.

9 Például a szaktanártól függ, hogy *A politikai részvétel formái és modelljei – szembeállítás jelenlegi demokraciamodellekkel* (5. osztály), a *Történelmi képek és mítoszok, történeti legitimitációk* (6. osztály), vagy a bipoláris világrend összeomlását követő időszak *Új demokráciák fejlődése* (7. és 8. osztály) című témakörökben Magyarországot választja-e az esettanulmány tárgyául. Ld. 5. lj.

10 Az első ezek között Waczulik M. (1987): *Az osztrák tankönyvek magyarságképe. Történelemtanítás, XXXII. évf. 4. sz. 27–32.*

11 A legalaposabb, fél évszázad tankönyvi termését bemutató és elemző tanulmány Dévényi A. (2009): *Kurucokról labanc szemmel. Magyarság és magyar történelem az 1945 után megjelent osztrák történelemtankönyvekben.* In: Hornyák Á. és Vitári Zs. (szerk.): *A magyarságkép a közép-európai tankönyvekben a 20. században.* Kutatási füzetek 14. Pécsi Tudományegyetem, Pécs, 201–216. Szintén kiváló, a rendszerváltás óta eltelt időszakra, illetve a regionális történelmi tudatra fókuszáló írás Tóth I. (2009): *Magyarország-kép az 1990 utáni osztrák és burgenlandi történelemtankönyvekben.* In: Uo. 217–231.

12 Ld. Zachar P. (1994): *Magyar történelem osztrák tankönyvekben. Iskolakultúra*, 4. évf. 6. sz. 27–35., illetve Pátrovics P. (2006): „Indivisibiliter ac inseparabiliter”. *Magyarországgép az ausztriai történelemtankönyvekben. Könyv és Nevelés*, VIII. évf. 1. sz. 64–70. A két munka közös vonása a hiányosságokat és pontatlanságokat ostromozó jelleg.

szeretném megjegyezni, hogy hasonló felkérést 1992 végén az ELTE Bölcsészettudományi Karának egyetemi docensétől, a Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozatának elnökétől, a 2013-ban elhunyt Szabolcs Ottótól kaptam. Akkor ennek – más témájú ausztriai ösztöndíjam miatt – nem tudtam eleget tenni. Jelen írásomat az ő emlékének ajánlom.

MUSTRA

A burgenlandi Oberwarton (Felsőőr) született, magyar származású Gerhard Baumgartner, osztrák történész és újságíró, az osztrák ellenállás történetét kutató *Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes* (DÖW) tudományos vezetője igen szemléletesen foglalta össze az osztrák történetírásban gyökeret vert magyarságképet. Eszerint a „*valamikor a lovaikkal idejött*” magyaroknak igazán addig ment jól a soruk, amíg (1918-ig) Ausztriához tartoztak. A Mária Terézia mellett Sisit kedvelő, „*büszke, szilaj és a valóságtól egy kissé mindig elrugaszkodott*” magyarok mindenképpen önálló államot akartak, de már annak születése pillanatában – Burgenland elvesztése miatt – megharagudtak „*történelmi számi ikerpárjukra*”, aztán amikor 1956-ban bevonultak az oroszok, ismét az osztrákokhoz menekültek. „*A legszebbek a káundkás idők voltak, tehát a császár alatt, na meg Kreisky és Kádár alatt is. Olyan jól, mint akkor, azóta sem ment nekik, soha.*” – idézi fel Baumgartner a magyar történelemtől folytatott osztrák (laikus és szakmai) diskurzus főbb elemeit.¹³

Hasonló eszmefuttatást tett közzé a múlt század '60-as, '70-es és '90-es éveiből, illetve a 2000-es évekből egy-egy tankönyvcsaládot részletes tartalmi elemzésnek alávető tanulmányában Dévényi Anna történész, pécsi egyetemi tanársegéd. Szerinte egy mai osztrák érettségiző úgy vélheti, hogy az Európa rendjét megzavaró lovas-nomád népből kereszténnyé lett magyarok erős államával „*sokáig nem történt semmi.*” Aztán Mohács után – mivel a nyugati segítség elmaradt – az ország nagy része török kézre került, egy szűk határ menti sávban pedig a magyar trónt házassági szerződéssel megszerző Habsburgok vetették meg a lábukat. A protestáns magyar nemesek sorra robbantották ki a lázadásokat, és a törökkel sem átalloztak paktálni. A Habsburgok felszabadították őket, de csak időlegesen tudták megzabolázni a folyamatosan ügyeskedő és a birodalmon belül különleges jogállásra törvő magyarokat. Utóbbiak a kiváltságaikat „*féltékenyen őrizve*” a nemzetiségekkel szemben erőszakos magyarosító politikát gyakoroltak, így a dualista állam sírásóivá váltak. Önállóvá lett, kormányzó által irányított királyságuk a második világegést követően „*póruł járt*” a szovjetekkel, de 1956-ban „*derekasan verekedtek magukért.*”

13 Baumgartner, G. (2000): Távoli rokonok. A magyar történelem osztrák szemléletmódjáról. *Regio. Kisebbség, politika, társadalom*. 11. évf. 2. sz. 55–70. <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00036/pdf/05baum.pdf> (Letöltés: 2015. 10. 23.)

A menekülteket befogadó Ausztrián kívül mindenki cserbenhagyta őket.¹⁴ A tanulmány célja az elmúlt másfél évtized terméséből átnézett tankönyvek és egyéb, a világhálón elérhető oktatási segédletek¹⁵ alapján ennek a képnek a verifikálása, vagy esetleges helyesbítése.

NYOMKERESŐ

Bizakodásra ad okot, hogy az ókori Róma terjeszkedését bemutató térképen Aquincum¹⁶ és Savaria (mai neve csak németül)¹⁷ is feltűnik. Majd a magyarok (*Magyaren*) nyugat- és dél-európai rablóhadjáratait, a keleti frankok elleni győzelmet (907) és az I. Ottó elleni megsemmisítő vereséget (955, mindkettő helyszín nélkül)¹⁸ is említik. Így az olvasó nagy reménnyel tekint a következő oldalak elé, annak ellenére is, hogy a Magyar Királyság megszületéséről csak egy térképről¹⁹ értesül. Aztán mintha tényleg nem történt volna semmi, illetve a magyar történelmi események az osztrákhoz kapcsolódva, azok kiegészítéseként jelennek meg.

Így például a Babenberg-dinasztia férfiágának kihalásához az vezetett, hogy 1246-ban a gyermektelen II. (Harcias) Frigyes osztrák herceg a IV. Béla elleni, amúgy győztes csatában a Lajta folyónál életét vesztette. Ennek kapcsán a vizsgált tankönyv megemlíti, hogy Frigyes átmenetileg megszerzett (valójában kiszarolt a tatárok elől menekülő Bélától) három nyugat-magyarországi vármegyét, és azt is hozzáteszi, hogy ezek a területek „*a jelenlegi Burgenland nagy részét teszik ki.*” Ebből azonban nem vezet le semmiféle történeti jogot, csupán annyit közöl tényként, hogy ezek a területek akkoriban magyar fennhatóság alatt voltak.²⁰

Értesülünk a Přemysl-dinasztia és az Árpádok között a Babenberg-örökség megszerzéséért folytatott és a csehek győzelmével végződött harcról²¹ is, de azt már nem tudjuk meg, hogy 1278-ban a cseh II. Ottokár seregeivel szemben Habsburg Rudolf német-római császár lovagjait IV. László magyar király is támogatta a

14 Dévényi (2009): 212–213.

15 Általában minden tankönyvhöz elérhető online segédanyagok, elvéve magyar történelmet is érintő feladatokkal, illetve az *ORF-TVthek goes school* program keretében az osztrák állami televízió biztosít kor- és kultúrtörténeti videóanyagokat az iskolák részére. Jól használható még – főleg az állampolgári ismeretek tanításához – a www.geschichtsdidaktik.eu és a www.politik-lernen.at honlap is.

16 Schröckenfuchs és Huber (2003): 49.

17 Steinamanger, uo. 58.

18 Uo. 98–99., illetve 119. Augsburgot a tankönyv végén található kronológiai és tartalmi összefoglalásban említik. Uo. 159. és 168.

19 Uo. 100.

20 Uo. 121. Az osztrák tartományok születéséről szóló összegzésben is az szerepel, hogy „*Burgenland néhány nyugat-magyarországi megye német nyelvű területeiből jött létre*” és 1920-ig (a sèvres-i békekéig) (!) Magyarországhoz tartozott. Uo. 169.

21 Uo. 123. Sót, István herceg sebesülése is előkerült egy forrásban, amely Istvánt ifjabb királyként mutatja be. Valójában a *iunior rex Ungarie* cím első említése 1262-ből való.

morvamezei csatában. A késő középkori családi hatalmi politikát bemutató fejezet egy mondatban tudósít arról, hogy a magyar koronát előbb az Anjou-ház szerezte meg,²² majd egy térkép az 1387-es évszám feltüntetésével utal a Luxemburg-dinasztia hazai uralkodásának kezdetére.²³

Ismét kimarad százötven év,²⁴ és csak a tankönyv végén található kislexikon fogalmai között felbukkanó „törökveszély” címszó magyarázata vetíti előre, hogy „1526-ban Magyarország részben török megszállás alá került,” de a további évfolyamok tankönyveinek vizsgálata során hamar kiderül, hogy ez is Bécs 1529-es első török ostromának (*erste Türkenbelagerung Wiens*) előszeleként került a fogalmak közé. Ennél sokkal többet a *European Educational Publishers Groups* (EEPG), az oktatási anyagok fejlesztéséért tevékenykedő hús európai kiadót tömörítő szervezet által 2005-ben *Best Schoolbooks Award* díjjal jutalmazott tankönyv sem árul el.²⁵ A tanári kézikönyv a „kettős bécsi esküvő” (*Wiener Doppelhochzeit*), az 1515-ben született házassági szerződés jelentőségét emeli ki, amellyel a Habsburgok biztosították a maguk számára a magyar és a cseh trónt.²⁶ Ennek kapcsán egy családfán (pontatlan születési dátummal) II. Lajos magyar király, illetve egy térképen Ofen (Buda) és Pest is feltűnik.²⁷ Aztán a törzsszöveg tudósít arról, hogy a Habsburgok birodalmát fenyegető oszmánok elleni mohácsi csatában életét veszttette az itt már trónörökösnek titulált Lajos.²⁸ Ugyanakkor egy másik kiadvány azt is közli, hogy a cseh mellett a magyar korona országai, így Erdély és Horvátország is Habsburg kézbe kerültek, így letették a későbbi, 1918-ig fennállt dunai monarchia megteremtéséhez szükséges alapokat.²⁹

22 Csak I. Albert osztrák herceg, német király tevékenységének bemutatásakor említi a tankönyv a „magyar királyi ház” 1301-es kihalását. Uo. 170.

23 Uo. 124–125. Ugyanakkor „az időközben magyar királlyá lett” Zsigmond a kötet végén részletesebben is szóba kerül. Sőt, egyetlen lányának, Erzsébetnek a férjét, aki I. Albert néven az első Habsburg uralkodó volt magyar trónon, szintén megismerhetjük, de az ő korai halála is abból a nézőpontból érdekli a szerzőt, hogy azzal „Csehország és Magyarország hosszabb időre elveszett a Habsburgok számára”. Uo. 171. Ez is igazolja, hogy pusztán a tankönyvi törzsszöveg nem elegendő, legfeljebb támpontokat adhat bármilyen tartalmi vizsgálathoz.

24 Egy kötet az 1492–1529 közötti európai történesek legfontosabbjai között emeli ki a zsidók kiűzését Magyarországról, minden bizonnyal az 1494. évi nagyszombati vérvád utáni zsidóellenes zavargásokra utalva. Pokorny, Lemberger és Lobner (2004): 16.

25 Dirnberger, Lemberger és Paireder (2005): i. m.

26 Uo. Tanári kézikönyv, 13.

27 Uo. 39.

28 Uo. 40. A tankönyv újabb kiadása ennél annyiban mond többet, hogy Ferdinánd trónra kerülését is megemlíti. Hofer és Paireder (2013): 25. A reformáció európai elterjedését bemutató térképen magyar területek is megjelennek, az unitáriusok említése nélkül. Uo. 19.

29 Huber (2002): 94.

Újabb másfélszáz évnyi pihenőt³⁰ kapunk, majd Bécs második török ostromának (*zweite Türkenbelagerung Wiens*, 1683) előzményeként értesülünk arról, hogy a stájerországi Mogersdorfnál (magyar forrásokban Szentgotthárd, magyarok önálló csapategységként valóban nem vettek részt az ütközetben) a Habsburgok csak időlegesen tudták megállítani a török expanziós törekvéseket. Aztán Savoyai Jenő herceg „*politikai és katonai zsenialitásának*” köszönhetően Magyarország egyre több területét³¹ foglalták vissza a császári seregek, a magyar országgyűlés pedig elismerte a Habsburgok osztrák ágának fiúágon öröklődő magyar királyságát, akik ennek is köszönhetően Európa leghatalmasabb uralkodói közé emelkedtek, és a továbbiakban a Balkánon is vezető szerepet játszottak.³²

A 18. században két eseményt tart magyar szempontból is említésre méltónak a tankönyvírói trió. Egyrészt, hogy Mária Terézia az osztrák örökösödési háborúban magyar csapatok támogatásával tudta biztosítani örökségét,³³ másrészt, hogy II. József reformjaival szemben „*főleg a magyarok és a belgák háborogtak,*” sőt előbbieket még örömnépeket is tartottak a király halálakor.³⁴ Van utalás arra, hogy a „*vitam et sanguinem*” legendája ellenére Mária Terézia sikeresen apellált a „*magyar mágnások lovagiasságára*” és többek között a porosz származású Franz von der Trenck báró (Jókai „*magyar Trenk*”-je) pandúrmartalócainak köszönhetően komoly területvesztések ellenére is megőrizte trónját.³⁵ II. József reformjai kapcsán illusztrációként jelenik meg az „*évszázadokon át Szent István diadémjának tartott,*” a kötet megjelenésekor még a Nemzeti Múzeumban őrzött magyar királyi korona, amelyet az uralkodó „*kevés tapintatról*” tanúbizonyságot téve átmenetileg Bécsbe vitetett. Ugyanakkor a könyv szerzői különösnek tartják a német hivatalos nyelv bevezetése elleni heves magyar reakciót, mert a német nem a magyart, hanem az addig használt latint váltotta fel.³⁶

Az osztrák–magyar együttélés utolsó hetven éve (1848–1918), illetve ezen időszak három meghatározó évszáma (1848/49, 1867 és 1918) szerepel lehangsúlyosabban az osztrák tananyagban. Az említett díjnyertes tankönyv összefoglaló táblázata

30 Az újabb kiadás Ausztria belpolitikai problémái között említi „*például a magyar protestáns nemességnek*” a legkeményebben levert felkeléseit. Hofer és Paireder (2013): 62. Egy kötetben találtam utalást a török folyamatos terjeszkedésére, magyarországi berendezkedésére, a pasalikok létesítésére, illetve a Habsburgok „*kevésbé hatékony*” törekvéseire a védelem megszervezésére, a Német-római Birodalom pénzforrásainak biztosítására és csapatok segítségül hívására. Pokorny, Lemberger és Lobner (2004): 41.

31 Buda és „testvérvárosa”, Pest visszahódítását – 135 (!) év megszállás után – egyetlen kiadványban találtam meg. Ott azonban a Habsburg letelepítési politikáról is olvashatunk, azaz arról, hogy „*a háborúban elpusztított sztyeppéket virágzó kultúrtájakká változtató dunai sváboknak*” köszönhetően Magyarország a birodalom éléskamrájává vált. Huber (2002): 97.

32 Dirnberger, Lemberger és Paireder (2005): 53.

33 Uo. 55.

34 Uo. 64.

35 Pokorny, Lemberger és Lobner (2004): 43.

36 Uo. 46.

megjegyzendő ismeretként azt rögzíti, hogy a polgári forradalmak³⁷ reformeszméi Magyarországon is termékeny talajra hullottak. Nyílt szakításra került sor a bécsi császári házzal, és a nemesi származású Kossuth Lajos³⁸ vezetésével 1849 áprilisában (!)³⁹ kitört szabadságharcot csak orosz segítséggel tudták leverni.⁴⁰ A „szörnyű” megtorlás, az „aradi vérbíróság,” a számos egyéb kivégzés és bebörtönzés, illetve az ország betagozása a birodalomba és annak következményei csak néhol kerülnek elő.⁴¹

A „belső osztrák államszerződésnek”⁴² nevezett kiegyezés⁴³ aztán a Habsburg monarchiát két, „messzemenőkig önálló” birodalomfélre osztotta. Ezáltal Magyarország önálló, saját alkotmánnyal és parlamenttel rendelkező állammá vált, amelyet az államfő, a hadsereg, a külpolitika és a pénzügyek kötöttek össze Ausztriával. Ezáltal mindenekelőtt a Magyarországon élő szláv kisebbségek⁴⁴ „érezték magukat hátrányosan megkülönböztetve.”⁴⁵ De természetesen ez a tény is főleg abból a szempontból érdekes, hogy elvezetett az innentől szinte kizárólagosan tárgyalt osztrák birodalomfélben az 1861-es februári pátenz megerősítéséhez és a *Staatsgrundgesetz* (állami alaptörvény), az ún. decemberi alkotmány megszületéséhez.⁴⁶ A tankönyv végén azután az európai nemzeti törekvések sorában a szerzők kiemelten is foglal-

37 A nemzeti, liberális célokért küzdő és szociális tartalmú forradalmak közül az elsőbe sorolják az itáliai, a cseh és a magyar eseményeket, illetve az 1740 és 1848 közötti főbb európai eszmeáramlatokat a 19. században igen kedvelt kártyajáték lapjain mutatják be, ahol a nacionalizmust emblematikus alakként Petőfi Sándor jeleníti meg. Dirnberger, Lemberger és Paireder (2005): 66–67.

38 Leginkább őt szeretik az osztrák tankönyvírók, olyannyira, hogy nevét *Kossuth Lajos* formában (megmagyarázva, hogy a magyarban első helyen a családnév áll) is használják. Pokorny, Lemberger és Lobner (2004): 101.

39 Egyetlen kötetben találtam utalást az alkotmányos magyar különállásra, Jellačić szeptemberi támadására, Theodor Baillet-Latour császári hadügyminiszter meglincselésére (Philipp Lambergről nincs szó), továbbá a Habsburg-ház debreceni trónfosztására (téves dátummal és tartalommal, a kötet a köztársaság kikiáltásáról, Kossuth kormányzóvá választásáról tudósít), a magyar honvédek iránti európai szimpátiára, Bem szerepére a „magyar felkelésben”. Uo. 100–101.

40 Ehhez az új kiadás csak a „véresen” határozót teszi hozzá. Hofer és Paireder (2013): 69.

41 Pokorny, Lemberger és Lobner (2004): 101–102.

42 Huber (2002): i. m. 100. A kiegyezés konstruktőreként másutt – a dualista struktúra bemutatása mellett – Friedrich Ferdinand Beust gróf osztrák miniszterelnököt, Deák Ferencet, a „nemzet (!) bölcsét”, illetve az egykor távollétében halálra ítéltből a Monarchia külügyministerségéig jutó Andrássy Gyula grófot nevezik meg. Pokorny, Lemberger és Lobner (2004): 104.

43 Egy feladat Erzsébet királynénak a kiegyezéshez vezető tárgyalásokban játszott szerepét emeli ki. Dirnberger, Lemberger és Paireder (2005): 98.

44 Másutt említik a Bécstől „egyre inkább elforduló” cseheket és lengyeleket is, illetve a nemzetiségi konfliktusok fő helyszíneiként Magyar- és Horvátország mellett a cseh területeket, Dél-Tirolt és Galiciát nevezik meg. Huber (2002): 101.

45 Lemberger és Paireder (2005): i. m. Tanári kézikönyv, 28. Sokatmondó a Habsburg birodalom nemzetiségeit bemutató térkép, amelyen a későbbi utódállamok határait is berajzolták. Uo. 100. Ennek részletes elemzése a szlávoknak a magyarokéhoz hasonló rendezést kívánó törekvéseit, illetve Aurel Popovici ismert tervezetét is bemutatják. Tehát kevésbé a jogkiterjesztést csak papíron pártoló magyar politika, sokkal inkább a nemzetiségek oldaláról mutatják be a soknemzetiségű állam főbb belső konfliktusait. Uo. 121. A könyv későbbi kiadásában az 1910-es népszámlálás adatai alapján rögzítik a nemzetiségi számarányokat, és arra is utalnak, hogy a mai Ausztriában a német államnyelv mellett hét elismert kisebbségi nyelv van, köztük a magyar. Hofer és Paireder (2013): 129.

46 Dirnberger, Lemberger és Paireder (2005): 98.

koznak a magyar önállósodási törekvésekkel⁴⁷ a soknemzetiségű Ausztriában. Ennek állomásaként ismételten rögzítik a II. József törekvéseivel szembeni határozott magyar szembeszegülést (kiegészítve azzal, hogy II. Lipót megfontolt politikája és a magyar királyságnak biztosított különleges jogállás tudta csak a magyarokat lecsillapítani), az 1848-as forradalmi évben „*ismét függetlenségre törő,*” majd 1849 áprilisától Kossuth vezetésével a szabadságharcot is vállaló magyar törekvéseket, végül „*a magyar függetlenség felé vezető egyik döntő lépésként*” a kiegyezést.⁴⁸

Alapvető fogalmak (transz- és ciszlajtán, perszonál- és reálunió) tisztázásán túl szemléletes táblázat hasonlítja össze az iskolaügy fejlődését a birodalom két felében 1850 és 1900 között.⁴⁹ Megemlíti a kislexikonban Budapest születését, azaz „*Buda és Pest egyesítését 1872-ben.*”⁵⁰ Megorrolni nem szükséges azért, hogy Óbuda mezővárost (sőt, a Pest vármegye fennhatósága alól a fővároshoz került Margit-szigetet is) kifelejtették a szerzők, és az egyesülés 1873-ban következett be (az erről rendelkező törvény valóban 1872-ben született). Szóba kerül a budapesti születésű Theodor Herzl, a cionizmus atyja,⁵¹ és hogy a 19. század utolsó negyedétől kezdve mintegy 3 millió ember, köztük főleg „*lengyelek, szerbhorvátok, szlovének, szlovákok és németek*” hagyták el a Monarchiát, annak magyar birodalomfelét és Chicago fokozatosan a legnagyobb „*burgenlandi várossá*” vált.⁵²

KÜLÖNVÁLVA

Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlását, a Habsburg-uralom ausztriai végnapjait és az új európai határok születését térkép segítségével elemzik,⁵³ a háborús

47 Általában jellemző, hogy az átvizsgált tankönyvek maximum a „*mindenekelőtt a magyarok*” szókapcsolat első tagját variálják csupán különböző szinonimák segítségével, illetve az „*erős magyarosító nyomás*” is visszatérő elem. Utóbbi azonban egyre inkább párban szerepel az osztrák birodalomfél német nyelvű polgársága által a többi nemzetiség felett gyakorolt dominanciával, és cseh-morva területeken a cseh-német ellentét megjelenítésével. Pokorny, Lemberger és Lobner (2004): 105.

48 A későbbi kiadás már az osztrák alkotmányfejlődés egyik elemeként mutatja be a kiegyezést. Hofer és Paireder (2013): i. m. 70–71. A magyarok „*elszigeteltségi,*” illetve részben ezzel magyarázható „*fokozott nemzeti érzését*” és a kisebbségi mindennapokat meghatározó szigorú magyarosítási politikát egyre kevésbé hangsúlyozzák. Ugyanakkor tényként rögzítik, hogy a magyarság a saját birodalomfelében a többi nemzetiséggel szemben kisebbségben volt. Emellett a birodalom népeinek „*békés egymás mellett élését,*” a nagy gazdasági térség jelentőségét is hangsúlyozzák, és a Monarchiában egy „*egységes Európa jó példáját*” is látják. Huber (2002): 101.

49 Dirnberger, Lemberger és Paireder (2005): 120–122.

50 Uo. 153.

51 Pokorny, Lemberger és Lobner (2004): 108.

52 Huber (2002): 135.

53 Lemberger és Paireder (2005): Tanári kézikönyv, 30.

események leírásában nincs külön magyar szál,⁵⁴ kiemelten csak a versailles-i és a saint-germain-i békeszerződéssel foglalkoznak (Trianon egyetlen helyen, a Párizs környéki békeszerződések felsorolásakor kerül elő),⁵⁵ csak az utódállamok sorában említik meg Magyarországot.⁵⁶ Általában Burgenland (azaz az egykori „*Nyugat-Magyarország német nyelvű része*”)⁵⁷ születését is csak az osztrák hatalmi terület évszázados növekedésének sorában, annak utolsó elemeként említik,⁵⁸ illetve a népszavazás körüli viharokat, a két állam közti fegyveres összetűzést akaratlanul is kiegyensúlyozza az egyértelmű választási eredmény elismerése mellett egy osztrák választási propagandaplakát, amelyen a nemzetiszín-pántlikás karimájú kalapba öltöztetett magyar csontváz-prímás behízelt dalaira figyelmeztetik a német érzelmű szavazókat.⁵⁹ Sopron csupán az egyetemes történeti anyagrésznel, az 1918 utáni vitatott európai területeket és a lebonyolított népszavazásokat bemutató térképen szerepel.⁶⁰

A következő, mintegy 30-40 évben, a két világháború közötti teljes időszakban és a második világháború idejéből sem nagyon találunk a könyvekben magyar vonatkozású passzusokat. Egy 2015-ös kiadvány európai térképén hazánk az „*autoriter rezsim*ek és *katonai diktatúrák*” sorában található 1920-as kezdődátummal.⁶¹ Horthy nevét egyetlen könyvben sikerült megtalálni, *Horthy grófként*, a „*liberális és demokratikus hagyományok nélküli, és nehezen orvosolható gazdasági bajokkal küzdő*

54 Egy helyen említik Forgách János gróf, külügyi szekciófőnök 1914-es emlékiratát, amely az osztrák Balkán-politikában „*keményebb módszerek*” alkalmazását javasolta, ugyanakkor nyomatékosan óvott a háborútól. A Tisza Kálmánnak titulált magyar miniszterelnök kezdeti kifogásai közül csak a tényről rögzítik, hogy Tisza kezdetben Szerbia „*nemzetközi megszégyenítését*” elegendőnek tartotta. Pokorny, Lemberger és Lobner (2004): 117. A tankönyvi törzsszöveg beszámol még az ifjabbik Andrássy rövid közös külügyminiszeri ténykedéséről és arról, hogy a magyarok 1918. október végén léptek önálló útra, de Károlyi Mihály gróf miniszterelnök neve csak egy térképmagyarázó szövegében tűnik fel. Uo. 126.

55 Uo. 127. Ausztria és Magyarország helyzetének különbségét azzal a példával érzékeltetik, hogy többek között magyar családok is hívtak meg magukhoz osztrák gyerekeket, hogy azokat megmentsék az éhhaláltól. Huber és Gusenbauer (2012): 38. A magyar tanácsdiktatúrát egy helyen említik. Pokorny, Lemberger és Lobner (2006): 46.

56 Lemberger és Paireder (2005): 134. Egy helyen olvasható, hogy a magyarok különleges helyzete a vesztes világháború után a visszajára fordult, amikor a birodalom összes nem német nemzetisége közül egyedülként „*legyőzött államnak tekintették*,” „*kisállammá zsugorították*” és az ország „*milliónyi néptársát volt kénytelen a határain kívül hagyni*.” Ez nyitott kaput a két világháború közötti magyar külpolitikához, amely Hitler szövetségesevé tette a magyarokat. Pokorny, Lemberger és Lobner (2004): 105.

57 Huber (2002): 117.

58 Uo. 105. Kitérnek röviden IV. Károly további sorsára és említik két magyarországi visszatérési kísérletét is. Pokorny, Lemberger és Lobner (2004): 123. Többször van utalás a Habsburg monarchia visszaállításának közös, az osztrák keresztényzocialisok és magyar elvbarátaik által tervezett kísérletére, illetve az ettől való félelemre. Huber és Gusenbauer (2012): 39. (Utóbbira a múlt század harmincas éveinek második feléből is, amikor Habsburg Ottó az osztrák ellenállás vezetésére jelentkezett. Pokorny, Lemberger és Lobner (2006): 35.)

59 Huber, G., Huber, W., Gusenbauer és Kowalski (1998): 27.

60 Pokorny, Lemberger és Lobner (2004): 130.

61 Melichar, Plattner és Rauchegeger-Fischer (2015): 12.

államok” egyikének vezetőjeként.⁶² Az 1920-as évek „súlyosan eladósodott,” így népszövetségi kölcsönre szoruló államai között Magyarországot is megnevezik.⁶³ A Szovjetuniót megtámadó Németország szövetségesei között egy tankönyv említi Magyarországot.⁶⁴ Példaként kerül szóba az a 15 ezer magyar zsidó, akik a Strasshof melletti táborban, Béctől északkeletre végeztek kényszermunkát.⁶⁵ A korszak zárótérképe a zsidóság magyarországi összlétszámát a *shoá* előtt 825 ezer főben adja meg, a meggyilkoltak számát 565 ezer főre teszi.⁶⁶ Az Auschwitzba deportált 476 ezer (pontosabban mintegy 430 ezer) magyar zsidóról is megemlékezik a tankönyv.⁶⁷ Egy, az európai táborhálózatot bemutató térképen magyar kényszermunkatáborok is feltűnnek.⁶⁸ Az áldozatok között találjuk ifj. Varga Zsigmond protestáns teológust, aki 1945. március 5-én halt meg Mauthausen/Gusenban.⁶⁹

Egy újabb tankönyv a Beneš-dekrétumok közül azon 25 elnöki rendeletet is megemlíti, amelyek a Csehszlovákia széthullásáért felelőssé tett német és magyar kisebbség jogfosztását eredményezték.⁷⁰ Legközelebb Magyarországot már a „*népi demokráciák*” sorában találjuk. Mind az Ausztriával foglalkozó, mind az egyetemes európai fejezetben előkerül az 1956-os magyar „*népfelkelés*.” Előbb kiemelik, hogy Ausztria „*a szomszédos ország iránti szimpátiával*” és a hatásoktól tartva „*nagy aggodalommal*” is követte az eseményeket, és „*többszázezer menekült*” „*nagylelkű*” befogadásáról gondoskodott, „*új hazát*” biztosítva számukra.⁷¹ Utóbb a szovjet tankokon érkezett és azokkal is védett „*Panzerkommunismus*” elleni kelet-berlini, csehszlovákiai és lengyelországi események sorában említik egy 1956. október 24-i és november 4-i osztrák sajtóhír idézésével.⁷² Egy helyen idézik Kádár János 1956. november 1-jei rádióbeszédét is, amely nem csupán Kádár pálfordulását példázza, de az események jellegének megítéléséhez is alapvető forrás.⁷³

Az 1956 és 1989 közötti magyarországi fejleményeket vázlatosan, a „*gulyáskommunizmus*”⁷⁴ időleges sikere után elhatalmasodó gazdasági és szociális problémákat orvosolni képtelen rendszer bukásának, a rendszerváltásnak az időszakát viszonylag részletesen mutatják be. A Vasfüggöny lebontásában, majd a határok megnyitásában

62 Pokorny, Lemberger és Lobner (2006): 7. Ugyanitt említik Ausztria, Magyarország és Olaszország összefogását, a Római Jegyzőkönyvek aláírását 1934-ben. Uo. 30.

63 Melichar, Plattner és Rauegger-Fischer (2015): 62.

64 Pokorny, Lemberger és Lobner (2006): 52.

65 Uo. 57.

66 Melichar, Plattner és Rauegger-Fischer (2015): 36.

67 Uo. 37. A holokauszt kapcsán Kertész Imrét is idézik. Pokorny, Lemberger és Lobner (2006): 61.

68 Pokorny, Lemberger és Lobner (2006): 64.

69 Uo. 79.

70 Huber és Gusenbauer (2012): 81.

71 Huber, G., Huber, W., Gusenbauer és Kowalski (1998): 88.

72 Uo. 104.

73 Pokorny, Lemberger és Lobner (2006): 107.

74 Ennek sikerességét abban látják egy ismétlődő feladatban, hogy „*a lakosságnak legalább nem kellett szenvednie az éhségtől*”. Huber, G., Huber, W., Gusenbauer és Kowalski (1998): 118.

játszott úttörő magyar szerepet Alois Mock osztrák és Horn Gyula magyar külügy-miniszter ismert, szimbolikus „függönyvágó” képével illusztrálják. De a legfrissebb átnézett tankönyv utal arra, hogy a jelenetet utólag állították be a fotósok kedvéért. Feladatként pedig nem csupán az esemény háttérét kell felvázolniuk a tanulóknak, hanem az ilyen felvételek értékéről is vitát folytathatnak.⁷⁵ Említik a köztársaság kikiáltásának napját (a név nélkül idézett „magyar elnök” szavaival) és a NATO-hoz való csatlakozás dátumát (pontatlanul, a szövetségbe történt meghívás évét, 1997-et megadva).⁷⁶ A frissebb tankönyvek már az ország EU-csatlakozásáról is beszámolnak.⁷⁷

FACIT

Ausztriában a 20. században nem jelent meg egyetlen összefoglaló könyv sem Magyarország történetéről.⁷⁸ Ausztriáról nálunk is tulajdonképpen egy, a rövid huszadik századra koncentráló, részben túlhaladott szemléletű, a szerző korai halála miatt félbemaradt, de máig haszonnal forgatható és folytatásra érdemes munka.⁷⁹ Az oktatásban kiválóan használható és 1500 iskolában megtalálható osztrák tankönyv az osztrák–magyar kapcsolatok történetéről⁸⁰ „megállítja az időt”⁸¹ a Monarchia szétesésénél. Pedig az egyre inkább napjaink történéseinek magyarázatát nyújtó és a politikai életben való tudatos részvételre felkészítő történelemoktatás számos, jól használható példát meríthetne – és Ausztriában részben merít is⁸² – az egymásról gyorsan elfeledkező sorstársak párhuzamos, de bizonyos pontokon olykor találkozó históriájából.

Ahogy a tanulmányban bemutatott tankönyvek magyar vonatkozású passzusai-ból is látszik, csupán egy ilyen szemlélő írás keretei között, de természetesen nem az osztrák diákok fejében áll össze valamiféle, koherensnek semmiképpen nem nevezhető magyarságkép az itt-ott elhullajtott információorzásból. Ezért aztán nem

75 Melichar, Plattner és Rauegger-Fischer (2015): i. m. 88. Másutt azt hangsúlyozzák, hogy a határnyitás többszázézer keletnémet számára tette lehetővé, hogy Magyarországon és Ausztrián keresztül elmeneküljön az NDK-ból. Huber és Gusenbauer (2012): 99.

76 A tankönyv a tényleges csatlakozás előtt egy évvel jelent meg. Huber, G., Huber, W., Gusenbauer és Kowalski (1998): 109. Másutt az MSZMP megszűnésének dátuma, illetve az első szabad választások időpontja (mindkettő pontatlanul) is olvasható. Pokorny, Lemberger és Lobner (2006): i. m. 112. Az MDF-et a térség nacionalista erői között tartják számon. Uo. 113.

77 Huber és Gusenbauer (2012) 129.

78 Baumgartner (2000) i. m.

79 Kerekes L. (1984) Ausztria hatvan éve 1918–1978. Gondolat, Budapest.

80 Pesendorfer, F. (1998): *Ungarn und Österreich. Tausend Jahre Partner oder Gegner*. ÖBV Pädagogischer Verlag, Wien.

81 Tóth I. (2009) 221–222.

82 Persze, ott sem mindig kiegyensúlyozott a magyarokról alkotott kép. Lásd Floiger, M., Gruber, O. és Huber, H. (1996): *Geschichte des Burgenlandes. Lehrbuch für die Oberstufe, Eisenstadt. A Burgenland születésének 75. évfordulójára született tartományi tankönyv kritikáját lásd uo. 224–230.*

látom értelmét a korábban idézettekhez hasonló, bár felettebb frappáns *Ungarnbild* jellegű összefoglalónak. Annyi azonban bizonyos, hogy az egyre kevesebb és főleg osztrák relációban érdekes magyar kapcsolódás (I. Istvánnak csak a koronája maradt meg a tankönyvek illusztrációi között és „*Bécsnek büszke vára*” is csak a török „*bús hadát nyögte,*” de Kossuth Lajos biztosan őrzi a helyét) egyben nagyobb megértést is eredményez például a magyar függetlenedési törekvések iránt, illetve a magyarosítási politika is a birodalom nemzetiségi konfliktusainak szélesebb kontextusába kerül. Tehát a „*konfrontatív helyett kooperatív identitás-keresésre*”⁸³ alapuló szemlélet nyer teret. Hosszabb oktatói tapasztalat birtokában szintén hibásnak tartom az osztrák, vagy bármelyik nyugat-európai általános tudásszinten egyoldalúan élcelődő megjegyzéseket, illetve a tankönyvek szerzőinek címzett „*Ugyan már...*”-típusú⁸⁴ kritikai észrevételeket.

Mind a történettudomány, mint a történelemoktatás terén a párhuzamos, a két ország szakembereit bevonó,⁸⁵ esetleg kezdő lépésként egy adott korszak vizsgálatára összpontosító együttműködés lehet a célra vezető eljárás. Legkésőbb a 2021-ben esedékes jubileumon Eisenstadt (Kismarton) és Sopron (Ödenburg) bevonásával érdemes lenne túllépni a gravaminális politikán, illetve egymás álláspontját meghallgatva és tiszteletben tartva a közös közép-európai történelem részévé avatni a soproni népszavazást, és ezzel párhuzamosan számos egyéb, kibeszélésre váró problémát. A tapasztalat- és információcsere, az eredmények mielőbbi közzététele általános történeti munkákban és történelemtankönyvekben egyaránt szintén közös érdek.⁸⁶

83 Uo. 222.

84 Pátrovics (2006): 66.

85 A korábbi tankönyvbizottságok mintájára is szerveződhetne az együttműködés. Ezek jegyzőkönyvei időközben sajnálatos módon az irat- és levéltári selejtezés áldozatai lettek.

86 Biztató, hogy a két ország diákjai már megkezdték ezt a munkát. 2014-ben az oberwarti Zweisprachiges Bundesgymnasium és a soproni Berzsényi Dániel Evangélikus Gimnázium tanulói a *Jüdische Lebensspuren an unserer Grenze – Zsidó sorsok a közös határon* című iskolai projekt keretében együtt emlékeztek. A burgenlandi-nyugat-magyarországi térségben élt, és származásuk miatt üldözöttségnek kitett zsidó polgárok élettörténetét dokumentálták és vándorkiállítás keretében eljuttatják a térség iskoláiba. <http://www.erinnern.at/bundeslaender/burgenland/termine/juedische-lebensspuren-an-unserer-grenze-2013-zsido-sorsok-a-koezoes-hataron> (Letöltés: 2015. 10. 30.)

